

HAGYOMÁNY

MOLNÁR PÁL:

ADATOK

AZ 1940. ÉVI OKTÓBERI BÁNYÁSZ-SZTRÁJK TÖRTÉNETÉHEZ

A megye munkásmozgalma az 1933. évi nagy letartóztatások után csak nagy nehézségek árán rendezte sorait. A lebukottak helyébe új, friss erők bekapcsolása, konspirációs okok miatt csak fokozatosan történt. Igen sokan megfigyelés alatt voltak, másokat megfélemlítettek. Időbe telt amíg az illegális tevékenységet rendszerezítették, a legális lehetőségeket megfelelő tartalommal tudták megtölteni. A párt ezekben az időkben is a szakszervezetekben találta meg legjobban a törvényes keretek között tevékenységi formáit. Különösen erős volt a befolyása a bányász szakszervezetben. Figyelemmel kísérte a dolgozók élet- és munkakörülményeit, a jobb megélhetésért munkabeszüntetések szervezett.

A baglyasaljai bányászok már 1937. februárjában kapcsolódtak a pécsi bányamunkások sztrájkjához. 1939 májusában az eresztvényi kőbányászok szüntették be a munkát, június 19-én Etés bányatelepről érkezik hír, a munkások reggel 6.30 órakor sztrájkba léptek. Egy hónappal később már 2000 ember sztrájkolt. Az 1940-es esztendő nem hozott semmi biztatót a munkásság számára.

AZ 1940-ES OKTÓBERI BÁNYÁSZ-SZTRÁJK ELŐZMÉNYEIRŐL

A bányamunkásság megélhetése a területszerzések, a többszöri bérrendezések ellenére sem javult. 1938-ban a munkásság reálkeresete 10%-kal volt alacsonyabb, mint 1929 előtt. 1938 után ugyan történtek kísérletek az európai fejlődéshez való felzárkózásához, ez azonban rendkívül csekély eredménnyel járt.

Deklarálták a 8 órás munkaidőt, megállapították a minimális béreket, a több gyermekes családoknak családi pótlékot juttattak. Ennek ellenére a munkásság szociális viszonyai még a 30-as évek végén sem érték el a kapitalista világ huszas éveinek átlagos színvonalát. Különösen szembetűnő volt megyénkben az alacsony technikai felszereltség. A szociális, kommunális szolgáltatások minimális szintjét sem biztosították.

A megye legjelentősebb és legtöbb munkást foglalkoztató iparágában, a bányászatban a megélhetési lehetőségek stagnáltak. A bányászok fizetése alacsonyabb volt az ipari dolgozóknál. A két fizetés közötti időszakban tömegesen keresték fel a munkaadókat segélyért, fizetési előlegért. Anélkül, hogy a fizetési előlegek, segélyek nagy számából túlzó következtetéseket vonnánk le, szükséges a rendelkezésünkre álló több száz dokumentum közül néhány fizetési előlépést, kedvezményt kérelmező leveléből idézni, a megélhetési gondokra vonatkozó adatokat.

Töldi Jenőné albertaknai bányászasszony 1940. szeptember 23-i levelében, azért kér előleget, mert férje Pesten van kórházban, 50 pengőnyi táppénzből nem futja beteglátogatásra. Felemlíti, hogy mint családtag nem kap zsradékot. Gyermekének nem tud enni adni, „mertha egyedülálló asszony volnék még akkor jó volna akár-hogy, de amikor az ember a gyermekeknek nem tud adni némileg megfelelő ételt ez a szülőknek egy nagy szívfájdalom, amikor már nekem ebből egyébként is jól kijutott...” fejezi be levelét. Özvegy Szkladányi Józsefné nyugdíjas 39 pengő nyugdíjat kap, „...amely összegből csak a legnagyobb nélkülözések mellett tud élni” — panaszolja, ezért őszi bevásárlási segílyt kér 1940. október 7-i keltezésű kérvényében.

Szarvas Sándor kisterenyei bányász 200 pengő előleget kér, hogy gyermekeit meleg ruhával tudja ellátni. Bártha Jánosné 1940. szeptember 22-i keltezésű kérelmében anyagi támogatásért esedezik, férje bevonult, nincs aki fedezné a legszükségesebb kiadásokat. Aknai Ferenc ugyanaz év augusztus 5-i levelében 250 pengő előleget kér, hogy fiát megfelelően fel tudja öltöztetni, mert az internátusba nyert felvételt. Blaskovics József szeptember 25-i kérelmében adósságai törlesztésére kér újabb előleget. Haászter Róbertné panaszlevelében a következőket olvashatjuk: „Pálfalva telepen 1 szoba konyhás lakásomat a Tkts Bányaigazgatóság folyó évi október hó 1-re felmondotta. Mostanáig sem tudom, hogy hol méltóztatnak részemre lakást kijelölni.” Császár János hadirokkant és 39 társa augusztus 19-i folyamodványukban az igazságtalan szénjárandóság korrigálását kéri.

A győri program alapján megadott 1 milliárd forintos hadi fejlesztés következtében nőtt a bányászatban foglalkoztatottak száma. 1933-hoz képest a szénbányászat területén 6800-ról 1938-ra 8250-re növekedett a dolgozók száma. A munkanélküliséget a háborús konjunktúra felszámolta. Ennek ellenére tucatjával találkozunk olyan korabeli kérvényekkel, amelyek elhelyezkedési igényeket tartalmaznak. Külön érdekessége e folyamodványoknak, hogy sok közöttük a diplomás, a mérnök, pedagógus (akkor a bánya alkalmazta a nevelőket is), aknász, szakmunkás. Igen sok erdélyi bányász — elsősorban petrosényi — elhelyezkedés iránti kérelmére választ sem adtak. E kor politikai légkörét jellemző, hogy igen sokan a kérelmezők — elsősorban aknászok — a várt, vagy megpályázott állásokat abbéli érdemekre építették, hogy a „forradalom”-ban nem vettek részt, kiveszik részüket a „társadalmi” munkából (levente kiképzésből stb.)

A munkásság írásos megnyilatkozásai — kérései — erősen tompított állapotban kerültek a munkaadókhoz. A korabeli sajtó, dokumentumanyag, valamint a személyes visszaemlékezések azt mutatják, hogy a bányászok nyíltan is felléptek a durva hang, az embertelen bánásmód ellen, harcoltak a magasabb munkabérékért a jobb élelmiszerellátásért, ruhajuttatásért.

A SZTRÁJK LEFOLYÁSA

A bányászok nyílt fellépése sztrájkban testesedett meg. 1940. október 7-én a salgótarjáni bányákban a munkások beszüntették a munkát, béremelést követeltek.

A sztrájk történetére vonatkozó részleteket Vitéz Németh százados jelentése alapján érdemes áttekinteni. (Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1935—1945. Bp. Kossuth kiadó.) A feljegyzés, katonás, rövid, lényegre-törő, a helyzetet az uralkodó osztály szemszögéből elemzi és mutatja be az eseményeket.

Október 7.

A salgótarjáni munkások sztrájkba léptek.

Október 8.

Salgótarjában karhatalom gyanánt egy puskásszázadot a Hadügyminisztérium kirendelt.

A karhatalom parancsnokául vitéz báró Ungár Károly ezredes jelöltetett ki, kit a hadügyminiszter úr személyesen igazított el, és neki a salgótarjáni üzemi katonai parancsnokot alárendelte.

Október 9.

Nagybátony is sztrájkba lépett.

A salgótarjáni karhatalom megerősítésére négy puskás század rendeltetett ki.

Október 10.

Barabás alhadnagy úr a helyszínre kiszállt. Benyomása, hogy a sztrájk bérmozgalomnak indult, és csak később terelődött át politikai térre. Ugyanakkor a kormány engedélyével kint jártak Mocsáry, Ronkai és Gruber képviselők is.

A karhatalom megerősítésére a 2. lovasdandár-parancsnokság apparátus száza kirendeltetett.

Október 11.

Ekkor jár le a behívójegyek által előírt munkábaállási határidő. Az eredmény nulla.

Október 12.

A vezérkari főnök hivatalos útjáról visszaérkezett, és a hadügyminiszter által kirendelt karhatalom felett a parancsnokságot átvette.

Ezzel kapcsolatban a vezérkari főnök intézkedést adott ki, hogy a munkásság újra felszólítandó, miszerint legkésőbb 14-én reggelig lépjen munkába.

A parancsnak ellenszegülőket külön parancsra le kell tartóztatni és honvédtörvényszék elé állítani. A képviselők mozgásának megakadályozására a kormány a Belügyminisztérium útján intézkedik a közrendészeti szervekkel. Eme intézkedés megtételére vitéz László ezredes úr a belügyminiszter urat felkérte.

Október 13.

Vasárnapi munkaszünet, a helyzet változatlan.

Október 14.

A dorogi és tokodi bányák is sztrájkba léptek, valamint Salgótarjában a Salgó és Hirsch Gépgyár.

Hírek érkeztek arról, hogy a sztrájkhoz Pécs és Tata is csatlakozni fog.

Dorogra és Tokodra a hadügyminiszter egy-egy karhatalmi zászlóaljat kirendelt.

Salgótarjában a bányászok kiemelése megkezdődött. A vezérkari főnök rendeletet adott ki, melynek értelmében a bányaterület körül kell zárni, hogy kívülről idegen ne jöhessen be. Az uszítókat honvédtörvényszék elé kell állítani és a Karhatalmi Utasítás 7. §-a szerinti rendzavarókat le kell tartóztatni.

Október 15.

Teljes Tatabánya sztrájkba lépett.

A nem hadiüzemek számító üzemek munkásai számára a behívójegyek kido-battak.

Az 1. gépkocsizó dandárt Erdélyből visszarendeltük béke-állomáshelyére, valamint egy huszárosztagot és egy kerékpározó zászlóaljat a hadügyminiszter Budapestre berendelt.

Dorogon, Tokodon és Salgótarjánban a karhatalmat megerősítette, Tatára és Pécsre (prevenció gyanánt) karhatalmat rendelt ki.

Az anyaországban a honvédséget karhatalmi készenletbe helyezte, a szabadságokat beszüntette. A vezérkari főnök úr szabályozta az újonnan kirendelt karhatalmak alárendelési viszonyait, a sztrájkterület teljes lezárását rendelte el, intézkedett, hogy az ott található idegeneket a csendőrség útján kell eltávolítani, valamint járőrszolgálattal a munkába menő munkásokat biztosítani kell.

A dorogi karh. pk-nak utasítást adott, hogy Gruber képviselő belépését a csendőrség akadályozza meg.

Október 16.

A sztrájk elterjedt Egercsehibe (egy zászlóalj karhatalom gyanánt kirendelve), a délután folyamán Pécs is leállt.

Salgótarjánba 398 fő katona-bányász érkezett be, kik azonnal munkába állottak. Tatabányára a karhatalom megerősítésére a hadügyminiszter még három zászlóaljat rendelt ki. Bántay tábornok helyett Tatabányán a karhatalmi csoport parancsnokságát vitéz Henyey tábornok vette át. A vezérkari főnök úr elrendelte, hogy ha agitátorokat nem lehet találni, az exponált munkásokat kell letartóztatni. A munkabér kifizetésének és az élelmiszer kiosztásának kérdése a karhatalom hatáskörén kívül esik, erre a bányaaigazgatóság a kormányától kap utasítást.

A honvédelmi munkakötelezettség alatt állóknál a munka felvételét ki kell kényszeríteni.

A karhatalmi parancsnokoknak szigorúán az a feladata, hogy a sztrájkot letörje és a rendet fenntartsa.

Október 17.

Újabb sztrájk tört ki Mórón és a Budapest—Salgótarjáni Gépgyár és Vasöntő Rt.-nél. Ez utóbbi azonban délután a munkát újból felvette, Pécsbányatelepen a munkásoknak 80%-a még dolgozott, a többi helyeken a munka szünetelt. Tatabányára palatörés, valamint a bányahidai üzemnek szánt szén felrakása céljából három zsidó munkásszázad beérkezett. Salgótarjánba újabb 329 fő bányász-katona érkezett, kik azonnal munkába állottak.

Letartóztatták Tatabányán 112, Dorogon 52 főt.

A vezérkari főnök úr elrendelte:

A fenntartási munkák elvégzésére műszaki keretet kell alakítani, az Erdélyben levő alakulatoktól az ott szolgálatot teljesítő bányász mesterségű legénység Aszódra szállítandó.

Október 18.

A Budapest—Salgótarjáni üzem működik, különben a helyzet változatlan. Tatabányára szénberakodás céljaira 300 fő lengyel beérkezett. Az Erdélyből menekült bányászok közül Salgótarjánban 60 fő nem állott munkába.

Október 19.

Újabb sztrájk tört ki Gánton. A helyzet ekkor kulminált. Nagybátonyban kezdenek munkába állani. Salgótarjánban újabb 258 fő katona-bányász állott mun-

kába. Hírek érkeztek a Nyergesújfalui Eternit Művek sztrájkjáról. Hadügyniszter úr elrendelte, hogy a jövőben a helyzetjelentést a karhatalmi parancsnokok neki is terjesszék fel, melyben a naponkénti termelést is jelenteni kell. A vezérkari főnök úr elrendelte, hogy az élelmiszerkiosztás és munkabér-kifizetés szabályozása a karhatalom hatáskörén kívül esik. E téren kezdeményezőleg fellépni a karhatalom parancsnokainak nem szabad. E tárgyban a belügyminiszter úr a közrendészeti szerveknek ad utasítást, melyeknek azonban a szükséges támogatást a karhatalom részéről meg kell adni.

Október 20.

Vasárnapi munkaszünet. A helyzet változatlan.

Október 21.

Az ózdi munkások a béremelés tárgyában memorandumot nyújtanak át. Salgótarjánban a hatvani munkásszázadba beosztott 200 fő munkás a bányában a munkát felveszi. Móron a munkásság 95%-a munkába állott.

Nagybátonyban a helyzet szintén javult, a többi helyeken stagnál.

A vezérkari főnök úr kérte, hogy a kormány a karhatalmi parancsnokok mellé kormány megbízottat osszon be.

Október 22.

Az ózdi bánya sztrájkba lépett.

Salgótarjánban a helyzet enyhült, a termelés emelkedett. Egercsehiben a sztrájk megtört.

Október 23.

A ragyolci bánya (Losonc mellett) sztrájkba lépett. Salgótarjánba az erdélyi alakulatoktól 108 fő katona-bányász érkezett.

A többi bányatelepen, kivéve Dorogot, fokozatos javulás tapasztalható.

Október 24.

Mór újra sztrájkba lépett.

Dorogra, a karbantartási munkák elvégzésére (füstöl a bánya) az erdélyi alakulatoktól 400 fő bányász-katona beérkezett. A többi bányáknál fokozatos javulást látunk.

Október 25.

A helyzet Dorog kivételével tovább javult.

Október 25-én a miskolci honvédbíróság megtartotta a letartóztatott bányászok ügyében az első számú főtárgyalást.

A SZTRÁJK JELENTŐSÉGE, RÖVID ÉRTÉKELÉSE

Az egész ország bányaterületére is kiható megmozdulás teljes értékelésére nem vállalkozhatunk. A rendelkezésre álló archívumi anyagok, dokumentumok, feldolgozások alapján megállapíthatjuk, hogy a sztrájk a bányamunkásság bérköveteléseiből indult ki. A nyílt fellépéseket, munkamegtagadásokat különösen azért értékelhetjük jelentősnek, mert gyengítették a nemzetgazdaságnak a hadigazdálkodás erősítésére tett intézkedéseit, az ország igen fontos energia-hordozóit képviselő bányászat a sztrájk ideje alatt a hivatalos becslések szerint mintegy 50%-os kieséssel dolgozott csak. A sztrájk rést ütött a hadiüzemi statáriális rendelkezéseken is. Figyelmen

kívül hagyták azt a tényt, hogy honvédelmi munkakötelezettség alatt állnak, s mint ilyenek, a katonai fenyítő hatalom és a katonai büntető bíraskodás alá tartoznak. Mindezekből látható, hogy a bérkövetelésnek induló sztrájk átcsapott politikai jellegű megmozdulássá. Ennek értékéből mit sem von le az a tény, hogy bányászsztrájkokat a nyilasok fel akarták használni a Teleki-kormány megbuktatására és ezért kezdetben támogatták. Amikor azonban látták a sztrájkmozgalom valódi célját — és észrevették, hogy az nem szolgálja az ő céljukat — cserben hagyták a bányászokat.

A 35—40 000 vagonot kitevő termelés-csökkenés, a katonai fegyelem nyílt megtagadása, a sztrájk országos jellegűvé válása méltán döböntette meg a háborúra készülő kormányt. A megmozdulás gyors leszámolása érdekében nagy erőket mozgattak meg. A nem hadiüzemi munkásság számára behívoparancsot küldtek, a hadiüzemek munkásaira karhatalmat rendeltek ki, a stárium rendelkezéseit kezdték érvényesíteni. Bartha Károly honvédelmi miniszter országos felhívásban fogalmazta meg a kilátásba helyezett büntető szankciókat.

Lezárták a sztrájkterületeket, a munkásság lakótelepeit. A „rend” és „biztonság”-ról a csendőrség gondoskodott. A sztrájk szervezőit, „szóvivőit” letartóztatták, a behívó parancsnak eleget nem tevőket előállították és haditörvényszék elé állították. Az üzemelő bányákban karhatalom igénybevételével biztosították a fenntartási munkák végzését.

A miskolci honvédtörvényszék október 25—26-án megtartott főtárgyalásán 26 bányászt ítél el 1 év 4 hónaptól 3 évig terjedő börtönbüntetésre, és 5—8 évig terjedő hivatalvesztésre, politikai jogaik gyakorlatának felfüggesztésére.

A csendőrszuronyok, fegyverek, a kiéheztetés által biztosított intézkedések ugyan megtették pillanatnyi hatásukat, azonban a hamu alatt izzott az újabb sztrájk, ellenállás tüze.

A bányászsztrájk végül is részleges eredményeket hozott. Átmenetileg javult az élelmiszerellátás. A kormány kénytelen volt az ipari munkásság bérét 7%-kal növelni. Átmenetileg hatályon kívül helyezte a 8 órás munkanap és fizetéses szabadság felfüggesztéséről szóló rendeleteket.